

Розвиток ідеї військово-патріотичного виховання у педагогічній літературі

Анотація. У статті розкрито становлення та розвиток ідеї військово-патріотичного виховання у педагогічній літературі з часів Київської Русі до періоду українського національного Відродження XIV – XVIII ст..

Ключові слова: ідеї військово-патріотичного виховання, становлення, розвиток, патріотичні почуття, патріотизм.

Актуальність проблеми. Військово-патріотичне виховання молоді в сучасних умовах українського суспільства набуває особливої актуальності і значимості. Це зумовлюється процесом становлення України як єдиної політичної нації в умовах поліетнічної держави. При цьому важливо, щоб об'єднання різних регіонів України задля національного відродження, розбудови й вдосконалення суверенної правової держави і громадянського суспільства здійснювалось саме на базі демократичних цінностей, які в свою чергу мають лежати в основі військово-патріотичного виховання.

Аналіз літератури та наукових досліджень [1; 3; 5; 7; 8; 9] дає можливість зрозуміти, що перші елементи патріотизму формувалися ще у виховних ідеях періоду Київської Русі IX-XIII ст.. Особливості та зміст патріотичного виховання в цей період ґрунтовно розкриваються в історичних пам'ятках: літописах, повістях та билинах, повчаннях та молитвах, житіях святих тощо. Епоха Київської України-Русі мала багату й високодуховну спадщину, якою могла б пишатися будь-яка цивілізована держава світу. Аналіз історичних пам'яток Київської Русі доводить, що всі роздуми давніх авторів (літописця Нестора, Іларіона Київського, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Данила Заточника та інших) мають на меті звеличення рідної землі, виховання любові до неї, пробудження гордості за її велич, піклування про єдність народів тощо. Автор «Повісті минулих літ» (1110-1118рр.) літописець Нестор, пропагуючи християнську мораль, у той же час заклав основи патріотичного виховання. У повісті відображені народні уявлення про сім'ю та родинне виховання, особливості навчання та освіти підростаючого покоління того часу [3].

В основі педагогічної концепції «Повісті минулих літ» лежить боротьба добра та зла. Зло обов'язково буде покаране, добро перемаже. Носіями добра в «Повісті» виступають Володимир Святославович, Ярослав Мудрий, Мстислав Великий, Володимир Мономах, Михайло і Всеволод Суздальські, інші князі, які з честю відстоювали єдність своєї землі, вболівали за свій народ, його теперішнє й майбутнє [6, с.142].

Ідеальні образи князів були невід'ємною частиною загальної ідеї патріотизму. Князі виступали насамперед як захисники рідної землі, готові пожертвувати своїм життям заради власної честі та честі Батьківщини. «Патріотизм, - пише відомий учений Д.Лихачов, – був не тільки обов'язком, а й переконанням руських князів» (6, с.49). Князі були взірцем для свого народу, вони обіцяли «стеречь Русскую землю», «Русской земли блюсти», «за крестьяны и за Русскую землю головы свое сложити» [9, с.108].

Високі почуття синівської любові до рідної землі, України-Русі, в самобутній формі відображені в перлині тогочасної літератури «Слові о полку Ігоревім» (1187-1188). Ідея єдності всіх руських бойовий дух, лицарська звитяга розкриті в цьому творі з надзвичайною художньою силою та образною яскравістю. Відомий історик Д.Лихачов підкреслює «Вражаючою силою позначилися земель, палкий патріотизм наших предків, їхній моральний, народні засади патріотизму, який спирається на живе почуття любові до Батьківщини, як до живої істоти» [4, с.61].

Ця патріотична ідея мала вирішальне значення для боротьби проти татаро-монгольської навали. Розуміння необхідності об'єднання князів, централізованої влади, для того, щоб уникнути спустошення й поневолення, знайшло своє відображення в деяких творах тієї епохи («Слово про погибель руської землі», «Повість про Олександра Невського», «Про Євпатія Коловрата», «Задонщина» та інші).

У творі «Задонщина» автор (боярин Софроній) розглядає Куликовську битву як реванш за погибель слов'янських воїнів на ріці Каялі. У творі показано єдність народу, піднесення народної самосвідомості, віру в силу землі, історичний оптимізм. Велич, слава, сила воїнів у «Задонщина» виховувала у молодого покоління глибокі патріотичні почуття: любов до рідної землі, бажання йти на смерть за свободу та незалежність Батьківщини, віддавати всі сили для процвітання свого народу. Підводячи підсумки, можна стверджувати, що виховний ідеал давньоруської епохи, складовою частиною якого виступає патріотичне виховання, має такі риси: любов до Бога та Батьківщини; безкорисливе служіння Вітчизні; захист рідної землі, гордість та її велич; боротьба за єдність слов'янських народів; піклування про власний народ, про свою батьківщину. Важливий етап становлення ідей військово-патріотичного виховання в історії обіймає час звільнення від татаро-монгольської навали та період українського національного Відродження XIV – XVIII ст., який характеризується формуванням української духовності та розвитком двох українських держав: Галицько-Волинської держави та Козацької демократичної республіки. На цьому історичному етапі велика увага приділяється вихованню в підростаючого покоління суто національних рис: любові до рідної землі, поваги до героїчних подвигів українців, готовності до захисту свого народу та Вітчизни.

Справжнім феноменом в історії України було запорозьке козацтво, поштовхом до формування якого стало також почуття військового патріотизму. Козацтво було великою військовою силою, що боронила рідні землі від варварських нападів. Історик та етнограф, Д. Яворницький відзначає, що запорозьким козакам були притаманні щедрість, безкорисливість, постійність у приязні. Гріхом вважалось навіть ошукати чорта, коли він іноді попадав січовикам у товариші, висока любов їх до особистої свободи, після якої вони віддавали перевагу лютій смерті перед ганебним рабством. [3, с.234].

Як підкреслює український історик Д. Дорошенко: «Козаччина - ідеал українського народу... Козак... - це ідеал вільної людини, борця за громадське добро, за волю рідного краю... Козак - це ідеал мужчини, юнака, сміливого, завзятого, який втілює в собі всі найкращі сторони чоловічої вдачі» [3, с.152].

Виховання патріотичних почуттів сприяло зміцненню козацького устрою та соціального середовища України. Як відзначає Яворницький, у сім'ї з раннього дитинства виховували самодисципліну, загартувували тіло й дух, навчали основам бойового мистецтва [3, с.310-312].

У педагогічній науці XVIIст. Проблему патріотичного виховання особистості порушував видатний мислитель Г.Сковорода

(“Байки Харківські”, “Вдячний Еродій” та інші).

Ідеї та погляди Сковороди виростили на ґрунті реального життя й відбивали погляди, думки, сподівання українського народу. Його прагнення до кращого життя. Мислитель розглядав патріотизм в єдності з такими моральними якостями, як благородство, працьовитість, чесність, скромність, доброзичливість, щирість, вірність, доброта, справедливість, великодушність, людяність, гідність. Складовими патріотизму Г.Сковорода вважав насамперед любов до Батьківщини, народу, гуманістичні ідеали гідні людини [7, с.122].

Таким чином, ми бачимо, що патріотичне виховання спрямоване на формування особистості, для якої боротьба за благо та процвітання рідної землі співпадала з прагнення до праведного життя. При цьому великого значення набувають такі патріотичні якості, як честь, слава, гідність, свобода.

Одним з найактивніших борців за національне відродження був славетний Кобзар, пророк Т. Шевченко, який у своїх творах закликав народ до боротьби за рідну землю, за свою долю, за державу. Все життя Великий Кобзар боровся за відродження національної системи виховання, за народну педагогіку, зв'язок з народним життям, за традиції сімейного виховання, оскільки саме народна педагогіка виховує патріота зі святим почуттям любові до рідної землі, до нездоленого народу [7, с.55].

Особливо цінною в період Радянського етапу (1917-1991pp.) розвитку патріотичного виховання в історії педагогічної думки стала педагогічна спадщина талановитих радянських педагогів А.Макаренка та В.Сухомлинського. Ставлячи завдання формувати нові покоління свідомої молоді, вони виховували справжніх патріотів, люблячих Батьківщину, гордих за свій народ та його історичне минуле, працюючих на благо Вітчизни. З цією метою педагоги постійно шукали та використовували нові організаційні форми та методи виховної роботи. Більшість з них і сьогодні є актуальними.

А.Макаренко керувався принципом зв'язку школи з життям, надавав великого значення суспільно-корисній праці для патріотичного виховання та залучення учнів до соціалістичного будівництва. Патріотичне виховання педагог розумів як “виховання активного діяча соціалістичного суспільства, виховання цілих поколінь загартованих, відданих революції, радісних і суворох діячів” [7, с.43].

Поняття «патріотизм» як сукупність політичних і моральних почуттів розглядав наш видатний сучасник В.Сухомлинський. Живучи в соціалістичному суспільстві, педагог в основу виховного ідеалу покладав загальнолюдські та національні цінності, серед них провідними є такі

1. Любов до рідної землі, народу, Батьківщини та її минулого.

2. Любов до матері батька, старших у сім'ї. “Людина, не вихована належним чином у цій колисці, – писав Сухомлинський, – людина, незмінна в глибокому особистому, не може бути справжнім сином Вітчизни в суспільному ... Той, хто забув колиску, з якої піднявся, щоб іти по землі, хто байдужий до матері, що вигодувала та виховала його, нездатен переживати високі патріотичні почуття” [7, с. 39].

3.Любов до рідної мови.

Рідну мову педагог вважав духовним багатством, носієм мудрості, слави, культури, історії українського народу. Рідна мова є джерелом, з якого дитина здобуває знання про навколишній світ, про свою родину, місто, село, Батьківщину. Мова, зазначав Сухомлинський, здатна “піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків...”

4. Шанобливе ставлення до історії та культури українського народу. [7,с. 36].

Таким чином, ми визначили основні етапи становлення та розвитку ідеї військово-патріотичного виховання в історії вітчизняної педагогічної думки, починаючи з основ народної педагогіки. Ми бачимо, що на різних етапах розвитку суспільства зміст військово-патріотичного виховання постійно змінювався. Без патріотичних почуттів, переконань, дій людина не може бути справжнім громадянином і сином своєї Вітчизни.

Таким чином, ми визначили основні етапи становлення та розвитку ідеї військово-патріотичного виховання в історії вітчизняної педагогічної думки, починаючи з часів Київської Русі до періоду Радянського етапу (1917-1991pp.). Ми бачимо, що на різних етапах розвитку суспільства ідейний зміст військово-патріотичного виховання постійно змінювався.

Педагогічна думка Київської України-Русі має глибокий загальнолюдський зміст, виступає фундаментальною основою вітчизняної педагогічної науки та української культури в цілому. Втілюючись у життя, педагогічні ідеї цього періоду виховували людину на християнських нормах моралі як особистість мислячу, милосердну, совісну, мужню, працьовиту, з вірою у краще майбутнє. Козацька виховна система ставила за мету формування в сім'ї, школі, повсякденному житті характеру козака з притаманною йому лицарською звитягою, українською національною свідомістю, самосвідомістю та дійовим патріотизмом. В період Радянського етапу (1917-1991pp.) поняття «патріотизм» розглядалося, як сукупність політичних і моральних почуттів.

Література

1. Антоненко М.Я. Проблеми формування національної свідомості / М.Я. Антоненко // Рідна школа. – 1991. – № 2. – С. 5–9.

Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.

Дорошенко Д.І. Нарис історії України./ Д.І. Дорошенко. – Львів: Світ, 1991. – 576 с.

Лихачев Д.С. Национальное самосознание Древней Руси. / Д.С. Лихачев. – М.– Л.: Из-во Акад. наук СССР, 1945. – 200 с.

Лихачев Б.Т. Педагогика: Учебное пособие. / Б.Т. Лихачев. – М.: Прометей, 1992. – 528 с.

Мала енциклопедія державознавства /НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К.: Довіра: Генеза, 1996.– 942 с.

Охріменко І.В. Виховання учнів старших класів на національно-культурних традиціях українського народу: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / І.В. Охріменко. – Полтава, 1999. – 195 с.

Педагогика. Курс лекцій и семинарские занятия. Афонина Г.М. / Под ред. Абдуллиной О.А. Второе издание (Серия “Учебники, учебные

пособия”). – Ростов на Дону: Феникс, 2002. – 512 с.

Слово о полку Игореве: Древнерусский текст. Пер., прим. Д.С.Лихачева. – М.: Просвещение, 1984. – 207 с.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИДЕЙ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ У ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В статье раскрыто становление и развитие идеи военно-патриотического воспитания в педагогической литературе со времен Киевской Руси до украинского национального Возрождения XIV – XVIII ст..

Ключевые слова: идеи военно-патриотического воспитания, этап становления, развитие, патриотические чувства, патриотизм.

Остапенко Александр Иванович, научный сотрудник лаборатории физического развития Института проблем воспитания НАПН Украины.

The Establishment and Development of Military and Patriotic Education Ideas in Pedagogical Literature

Annotation. The article deals with the establishment and development of military and patriotic education ideas in pedagogical literature from the times of Kyivska Rus till the period of National Renaissance (XIV–XVIII centuries).

Keywords: military and patriotic education ideas, establishment stage, development, patriotic feelings, patriotism.

Ostapenko Oleksandr Ivanovych, research scientist of the Laboratory of Physical Development, the Institute of Problems on Education, the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine